

Oksana Ohorilko

Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki

OSOBLIWOŚCI SKŁADNI RZĄDU W TEKSTACH UKRAIŃSKICH STUDENTÓW POLONISTÓW

Słowa kluczowe: składnia rządu, rekcja, czasownik, ćwiczenie, tekst, język polski, język ukraiński, interferencja

W artykule poddano analizie pod względem składni rządu teksty pisane przez studentów polonistyki lwowskiej. Przytoczono typowe błędy popełniane przez osoby ukraińskojęzyczne w zakresie rządu czasowników polskich. Omówiono zalety ćwiczeń tekstowych pomagających zwalczyć interferencję w zakresie składni.

Z analizy tekstów mówionych oraz pisanych, tworzonych przez studentów polonistyki Narodowego Uniwersytetu Lwowskiego im. I. Franki wynika, że osoby ukraińskojęzyczne uczące się języka polskiego jako obcego, nawet te zaawansowane, bardzo często używają struktur składniowych różniących się łączliwością syntaktyczną od polskich odpowiedników normatywnych. Te odstępstwa od normy są najczęściej spowodowane interferencją. Podobieństwo systemów języka polskiego i ukraińskiego z jednej strony pomaga uczącym się w opanowaniu pokrewnego języka, z drugiej zaś – w znacznej mierze utrudnia im przyswajanie poprawnej polszczyzny. Mimo że wielu studentów polonistyki lwowskiej cechuje dobra znajomość języka polskiego, częste są w ich polszczyźnie błędy spowodowane właśnie oddziaływaniem struktur składniowych języka ukraińskiego (prawie wszyscy studenci polonistyki lwowskiej są ukraińskojęzyczni).

W niniejszym opracowaniu skupiam uwagę na osobliwościach składni rządu w tekstach pisanych, których autorami są lwowscy studenci poloniści, studiujący obecnie na III oraz IV roku (znajomość języka polskiego na poziomie B2–C1). Problemy związane z rekcją w polszczyźnie Ukraińców były podejmowane wcześniej (np. Krawczuk 2008), pragnę jednak rozwijać badania nad osobliwościami składniowymi tekstów tworzonych przez osoby ukraińskojęzyczne. Szczególnie chciałabym podkreślić rolę tekstu w nauczaniu studentów składni rządu polskich czasowników.

Tekst w organizacji glottodydaktycznej pracy nauczyciela jest elementem niezbędnym. W literaturze przedmiotu niejednokrotnie już podkreślano, jak ważną rolę odgrywa w nauczaniu języka obcego: właściwie przygotowane przez nauczyciela zadania służą zarówno rozwijaniu sprawności językowych, jak i opanowywaniu różnych podsystemów języka. Oprócz wykorzystania tekstu autentycznego lub spreparowanego, bardzo efektywna może być także praca z tekstami napisanymi przez samych studentów. Uczący się jako autor własnego tekstu, wygłaszanego np. przed całą grupą studentów, nie tylko dąży do osiągnięcia maksymalnej poprawności językowej, lecz także pragnie wykazać się zdolnościami twórczymi, artystycznymi. Dbą zarówno o formę przekazu, jak i o treść, która ma być interesująca, niebanalna, może nawet zaskakująca.

Zadania polegające na pisaniu i prezentowaniu przez studentów własnych tekstów są bardzo skuteczne, m.in. także w zwalczaniu błędów w zakresie składni rzędu. Z jednej strony teksty tworzone przez uczących się pomagają wykryć „słabe miejsca” w zakresie rekcji określonych wyrazów, z drugiej zaś – mogą służyć jako bardzo dobre ćwiczenia składniowe. W polszczyźnie Ukraińców wyrazy, formalnie (ortograficznie i fonetycznie) podobne do odpowiedników ukraińskich, bardzo często przybierają taką rekcję, jak ich odpowiedniki ukraińskie. Takie właśnie wyrazy warto wybierać jako materiał ćwiczeniowy w grupie ukraińskojęzycznej, a zwłaszcza w zaawansowanej. Oprócz zadań różnego typu (np. w formie zdań) można zaproponować napisanie tekstu zawierającego wybrane wyrazy. Zazwyczaj wyrazów tych nie łączy ani wspólny temat, ani jakieś wspólne skojarzenia, co, oczywiście, bardzo utrudnia napisanie spójnego ciekawego tekstu. Mimo tych „niedociągnięć artystycznych” powstają studenckie teksty, których analiza, włącznie z poprawianiem błędów w zakresie rekcji, jest bardzo skuteczna. Teksty te bowiem obfitują w wyrazy, których rekcja różni się od rekcji odpowiedników ukraińskich. Praca z takimi tekstami umożliwia utrwalanie właśnie tych schematów składniowych, które są szczególnie trudne dla osób ukraińskojęzycznych z powodu interferencji.

Oto przykłady tego typu tekstów stworzonych przez studentów. Fragmenty wyróżnione pogrubioną czcionką prezentują schematy rekcyjne, odmienne w języku polskim i ukraińskim.

Tekst 1

*Justyna siedziała na korytarzu szpitala, na ławce przy oknie, z którego widać było **pomnik** nieznanej jej **osoby** w lekarskim fartuchu, i **stuchala jęków** dochodzących z sal szpitalnych.*

***Obserwowała salę** szpitalną nr 123. Usiłowała przypomnieć sobie jakieś przykłady szczęśliwego uzdrowienia ludzi z taką chorobą.*

***W Jacku**, który jest bardzo miły i grzeczny, **zakochała się** szybko i na zabój. Ze wzajemnością. A ponieważ był bardzo dumny, nie przyznał się ani jej, ani lekarzom, że coś **go boli**, że choruje na **coś związane** z sercem. Po prostu **zlekceważył** swój stan.*

Znany lekarz, który **osiągnął** w dziedzinie medycyny **wiele sukcesów**, był teraz z nim w sali szpitalnej.

Z okna było widać, jak na chodniku **niedaleko szpitala** leżały dwa psy, **zadowolone z ciepła** promieni słonecznych. Młoda matka usiłowała **zabronić** swojemu dziecku **mycia** rąk w kałuży.

...Z sali szpitalnej nr 123 wyszedł lekarz. Niskim głosem poinformował Justynę, że sytuacja z Jackiem jest trudna, bo, jego zdaniem, choroba mutuje. Dlatego, **nie mogąc ryzykować zdrowia**, Jacek powinien **ograniczyć się do minimalnej dawki** lekarstw, które w normalnej sytuacji zwiększyłyby odporność organizmu i pomogłyby zwalczyć chorobę [...].

Anna Chomyn, studentka III roku

Tekst 2

Babcia Małgosi strasznie lubi fantazjować i jest bardzo dziwna. Ma już 90 lat i wszyscy **gratulują jej sukcesu, który osiągnęła** w życiu. Wyśmienicie gra na skrzypcach i uwielbia czekoladki. Małgosia zawsze **dostarcza ich** babuni, mimo że lekarze **zakazują** staruszce **jedzenia słodczy**.

Babcia mieszka sama. Kiedyś miała pieska, który nie wytrzymał jej skrzypiącego głosu i uciekł od niej. Więc żeby babcia się nie nudziła, członkowie rodziny naradzili się ze sobą i **zdecydowali się na kupno** ślicznego kota. „**Poskąpili mi kupna** jeszcze jednego pieska! Jakiś kot obskurny! – narzekała babcia. – Dotychczas **głosuje na Wałęgę**, a oni **oskarżają** mnie **o to**, że jestem głupia. Umrę tu sama i nikt tego nie zauważy. Zetrze mnie los z oblicza ziemi i już nie będę musiała tak się męczyć. **Upprzedzam was, moi drodzy, że nie zostawię żadnego grosza, jeśli będziecie się tak wobec mnie zachowywali**”. Wszyscy ją **przekonywali o tym**, że tak nie jest. Ale babcia mówiła o jakiejś **wymianie rodziców**, że lepiej niech znajdą inną kandydatkę na miejsce matki i babci. Czasami była niepokorna, ale szybko porzuciła te myśli i zachowywała się tak, jakby nic się nie stało.

Tak naprawdę to opowiadanie miało być o wrednym kotku Sylwestrze, którego babcia oczywiście ignorowała. Kiedy pewnego razu **wpadł do jamy**, nie pomogła mu, kiedy **napadły go** psy, nie starała się go **przed nimi uratować**. Czy to babcia tak kochała swojego pieska, czy ten kotek naprawdę był tak obrzydliwy i nieprzyjemny?

Mariana Fulmes, studentka III roku

Na podstawie korpusu polskojęzycznych tekstów lwowskich studentów można sporządzić listę wyrazów przysparzających najczęściej kłopotów osobom ukraińskojęzycznym w zakresie rekcji. W niniejszym opracowaniu ograniczam się tylko do analizy czasowników, które ze względu na formalne podobieństwo do swoich ekwiwalentów w języku ukraińskim ulegają w polszczyźnie Ukraińców schematom składni ich języka ojczystego.

W zakresie struktur z dopełniaczem studenci mają np. kłopoty z czasownikami: *szukać, słuchać, używać, wypatrywać, bronić, zabraniać, strzec, doglądać, pilnować, skąpić, dotknąć, gratulować, zazdrościć, zapomnieć, zaprzestawać, żałować, chwytać się, poradzić się, wywiadywać się, ucześcić się, uczyć się*. Oto niektóre przykłady błędów zaczerpnięte z prac studenckich: *Mała ucześciła się za rękę...; *... wtedy trzeba chwytać za wszystko, co jest pod ręką; *Jej mąż zawsze skąpił się na komplementy; *Czasami nie chce się nawet z kimś poradzić; *Dlaczego oni używali przekleństwo? *Wywiadywała się to od koleżanki. Często występują błędy w polskich konstrukcjach przyimkowych,

które są zastępowane przez schematy struktur przyimkowych (zarówno normatywnych, jak i uzualnych), występujących w języku ukraińskim; por.: *przyznać się do czego* – *Kto powinien przyznać się w zdradzie? (ukr. *Зізнатися, признатися в чому*); *ograniczać się do czego* – *Ograniczył się jednym wyborem (*обмежитися чим*); *orientować się według czego* – *Turyści orientowali się po słońcu (*орієнтуватися за чим, по чому*); *przebierać się za kogo* – *...najczęściej przebierał się królem (*перевдягатися ким*); *namawiać do czego* – *Kasię koleżanka na zdradę namówiła (*намовляти на що*); *zawinić wobec kogo* – *To ona przede mną zawiniła, a nie ja przed nią... (*завинити перед ким*); *provokować kogo do czego* – *Zofię mąż provokował na to bardzo długo (*провокувати кого на що*); *rozczarować się do kogo* – *Gdym rozczarowała się w przyjaciółkach... (*розчаруватися в кому*).

Typowe błędy w strukturach z celownikiem pojawiają się najczęściej w kontekście czasowników: *przerwać, odebrać, przyglądać się, podlizywać się, błogosławić, przysłuchiwać się, zlorzeczyć, kibicować, ukraść, przewodzić, konfiskować*: *Czy ultraszy kibicowali za naszą drużynę? (*вболівати за кого*), *Nie lubię tych, kto podlizuje się do nauczyciela (*нідлизуватися, підлезуватися до кого*); *Dzieci nieświadomie kradną różne rzeczy w znajomych (*красти в кого*); *Władze konfiskowali w niego całe gospodarstwo (*конфіскувати в кого*); *Każdego poranka przysłuchiwała się do tego dźwięku (*прислухатися до чого*). Jak widać, polskie celownikowe konstrukcje bezprzyimkowe ukraińskojęzyczni studenci przekształcają w struktury przyimkowe, dostosowując przy tym reakcję do schematu składniowego odpowiedniej struktury ukraińskiej. Często zamiast form celownika występują formy dopełniacza: *ukraść, odebrać, konfiskować u (w) kogo, *podlizywać się do kogo; biernika: *kibicować za kogo; może pojawiać się narzędnik: *oprzeć się przed kim, czym (ukr. *устояти перед ким, чим*).

Odstępstwa od normy składniowej języka polskiego w zakresie użycia form biernika także spowodowane są interferencją. Często pojawiają się błędy wynikające z zastępowania polskich form biernika przez formy narzędnika pod wpływem narzędnikowych odpowiedników języka ukraińskiego: *ryzykować zdrowiem, szczęściem; *zawdzięczać wychowaniem, zarobkami; *lekceważyć studiami, poleceniami; *opanować krajem, sobą; *przysięgać miłością; *wyposażać sprzętem, komputerami; *uzbrajać strzelbami i łukami; *wybierać ministrem; *wyglądać młodzieńcem, staruszką. Podobnie często biernik w konstrukcji bezprzyimkowej zastępowany jest przez narzędnik w połączeniu z przyimkiem *za*, szczególnie dotyczy to czasowników będących nazwami czynności nadzorczych, np.: *śledzić za życiem prywatnym, za rozwojem sytuacji; *obserwować za wyborami; *podglądać za sąsiadami; *szpiegować za więzieniem. Część błędów w strukturach biernikowych sprowadza się do użycia niewłaściwego przyimka – zazwyczaj takiego, jaki występuje w odpowiedniej konstrukcji ukraińskiej, np.: *głosować za kandydata, człowieka; *ugryźć za

nogę, za udo; *troszczyć się za zdrowie, siostrę; *oskarżać za popełnienie zbrodni. We wszystkich przytoczonych przykładach występuje przyimek *za* zamiast wymaganych: *o* (*troszczyć się o* + B, *oskarżać o* + B), *w* (*ugryźć w* + B), *na* (*głosować na* + B). Jeśli w języku ukraińskim występuje inny niż w języku polskim przypadek z innym przyimkiem, to taką właśnie strukturę studenci stosują, np.: *winić kogo w czym zamiast *winić kogo o co*, *umierać od czego zamiast *umierać na co*, *wątpić w czym zamiast *wątpić w co*.

Błędy polegające na używaniu form dopełniacza zamiast form narzędnika to np.: *ostrzegać od czego, *ratować od kogo, czego, *bronić się od kogo, *schować (się) od kogo, *taić od kogo, *kryć (się) od kogo, *uciekać od kogo, *powstrzymywać od czego. Wiadomo, że w polszczyźnie czasowniki te łączą się z konstrukcją przyimkową *przed* + N. Podobnie często w polszczyźnie Ukraińców narzędnik nie występuje w konstrukcjach *wygrywać z kim*, *czym*, *równać się z kim*, *agitować za kim*, *czym*, np.: *Nie można zawsze się do swoich bliskich równać, trzeba być samym sobą (ukr. *рівнятися до кого, на кого*); *[...] media agitowały za kandydata z opozycji (ukr. *агітувати за кого, що*).

Kłopoty z rekcją o podłożu interferencyjnym związane są także z niektórymi polskimi konstrukcjami *m i e j s c o w n i k o w y m i*. Jako kalki z języka ukraińskiego można traktować błędy: *mścić się komu, czemu (ukr. *мститися кому, чому*) zamiast *mścić się na kim*, *czym*: *...mścili się jedni drugim...; *powiadamiać o kogo, co (ukr. *повідомляти про кого, що*) zamiast *powiadamiać o kim*, *czym*: *Wcześniej rano już byłam o to powiadomiona; *wywoływać, wzbudzać co w kogo (ukr. *викликати що в/у кого*) zamiast *wywoływać, wzbudzać co w kim*: *Dziad wywoływał u przechodniów współczucie; *dyskutować o kogo, co (ukr. *дискутувати про кого, що*) zamiast *dyskutować o kim*, *czym*: *...o to nawet nie warto dyskutować.

Podsumowując warto podkreślić, że podobieństwo języka polskiego i ukraińskiego stwarza złudzenie, że znając jeden język, można bez trudu nauczyć się drugiego. Tymczasem przedstawiony materiał potwierdza, w jakim stopniu skomplikowane i niełatwe do usystematyzowania są różnice chociażby w tak małej dziedzinie gramatyki, jak składnia rzędu czasowników. Pisanie tekstów zawierających zaproponowane przez nauczyciela wyrazy – takie, które mają formalne odpowiedniki w języku ukraińskim, ale różnią się od nich pod względem rekcji – jest bardzo skuteczne, gdyż łączy w sobie dwa typy ćwiczeń: poprawnościowe i płynnościowe (Komorowska 2005: 83). Osiągnięcie przez uczącego się płynności i poprawności we władaniu językiem obcym jest chyba podstawowym celem zarówno studenta, jak i nauczyciela. Dlatego w sytuacji sukcesywnej akwizycji akademickiej (Lipińska 2006: 23), kiedy uczenie się języka obcego pozostaje pod wpływem języka rodzimego, nauczyciel powinien szczególnie dbać o systematyczne i docelowe wprowadzanie różnego rodzaju ćwiczeń, ułatwiających zwalczanie błędów o podłożu interferencyjnym.

BIBLIOGRAFIA

- K o m o r o w s k a H., 2005, *Metodyka nauczania języków obcych*, Warszawa.
- K r a w c z u k A., 2008, *Kłopoty z opanowaniem polskiej rekcji w procesie nauczania Ukraińców sprawności pisania*, [w:] *Rozwijanie i testowanie biegłości w języku polskim jako obcym*, red. A. Seretny, E. Lipińska, Kraków, s. 129–140.
- L i p i ń s k a E., 2006, *Przyswajanie języka pierwszego a uczenie się języka obcego/drugiego*, [w:] *Z zagadnień dydaktyki języka polskiego jako obcego*, red. E. Lipińska, A. Seretny, Kraków, s. 19–28.

Summary

In the article, case government in the texts written by students of Polish philology at Ivan Franko National University of Lviv is analyzed. The most typical verbal case government errors made by Ukrainian-speaking students are shown. The author discusses the advantages of text exercises, which help to deal with the negative language transfer in syntax.